

The article is dedicated to the historiography of life and creative work of Mykola Ivanov (Kobrachenskyi), famous singer of Ukrainian origin. The author suggests foreign and Ukrainian sources of information about this person. The author draws attention of specialists and devotees of vocal art to outstanding personality of the singer of the XIX century.

Key words: singer, historiography, sources, vocal art, performance, Mykola Ivanov.

УДК 348.5; 246.8:264-911+ 264-914

Любов Геник

ПОНЯТТЯ ПРО ЦЕРКОВНЕ ПРАВИЛО ТА ЙОГО ДЖЕРЕЛА

В статті встановлено джерела (Біблія та її переклади, східні Статути – Єрусалимський та Студитський; типікони та інші богослужбові книги) та зміст церковного правила у Східних Церквах, в тому числі й в Українських Церквах Київської традиції, подано його коротке визначення. Церковне правило складається із добового, тижневого і річного кола богослужінь.

Ключові слова: церковне правило; богослужбові книги: акафістик, апостол, Євангеліє-апракос, ірмологій (ірмологіон), літургікон (служебник), мінея загальна, мінея місячна, мінея святкова, октоїх (восьмигласник), парастасник, псалтир, типікон (типик, устав), требник, тріодь пісна (трипісонець), тріодь цвітна, часослов.

Церковне правило не так часто було об'єктом наукової уваги ні в теології, ні в релігієзнавстві. Але детальне вивчення змісту церковного правила і богослужінь, що входять до нього, і становить предмет дослідження, дасть можливість точно з'ясувати чи була проблема латинізації в історії розвитку східних обрядів (актуальність теми).

Церковне правило частково вивчалось рядом теологів-літургістів різних церков, які в своїх працях старалися коротко прослідкувати історію виникнення та формування церковного правила. Це можна відмітити в працях: «Историческое обозрение богослужбных книг Греко-Российской Церкви» [37], Мирослава-Івана Любачівського «Літургіка» [33], Мирослава Марусина «Божественна Літургія» [34], Родіона Головацького «Пояснення богослужень» [13], Мелетія Соловія [46], інших.

Актуалізувалося питання про церковне правило на ХХІ (Другому Ватиканському) соборі та в його рішеннях, особливо щодо діяльності чернечих спільнот [3; 5].

Більшість дослідників-теологів звертали увагу на способи дотримання церковного правила та його значення. Серед них варто виділити роботи отця Юліана Катрія «Господи, навчи нас молитися» [27], Р. Грефа «Так Отче», щодня з Богом» (в перекладі отця Іринія Назарка) [16], вже згаданого отця Р. Головацького «Пояснення Богослужень» [13] тощо.

Спеціальні наукові дослідження церковного правила та його історії серед вчених-теологів зробили: австрійський теолог Л. Аллатіса [37], хорватський – В. Ягіч [37], російські дослідники І. Мансветов, [37], Лісіцин [37], К. Нікольський [37], митрополит М. Булгаков [37], а серед українських дослідників поясненню церковного правила присвятили свої праці А. Дмитрієвський (Опись литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока. Т.1. – К., 1895) [37], М. Марусин [34] та Р. Головацький [13].

Українські літургісти Дольницький та Рудь обмежились тільки поясненнями обрядів і зробили уточнення українського «Уставу Богослужень», що виданий у Римі 1959 року [13, с.3], який перевиданий з нагоди 2000-ліття християнства у Львові [49].

Відсутність в Україні взагалі перекладів документів Вселенських соборів створює певні труднощі для дослідників, адже навіть старогрецькою чи латинською мовою матеріалів I-XXI Вселенських соборів немає [61]. Правда, вже стараннями доктора Я. Туркала існують переклади «Правил Святих Апостолів» та лишень канонів перших семи Вселенських соборів під заголовком «Джерела канонічного права Православної Церкви» [4], в яких згадуються деякі приписи щодо церковного правила.

В літургічній науці церковне правило займає важливе місце, але тільки такі об'ємні праці як «Настольная книга священнослужителей» [37], «Божественна Літургія» Марусина М. [34], «Пояснення богослужінь» Головацького Р. [12] подають загалом дуже коротко історію його окремих частин. Окремої монографічної праці, присвяченої історії церковного правила досі немає. **Проблема дослідження** полягає в тому, що літургісти розходяться щодо змісту церковного правила. В наукових енциклопедичних виданнях поняття «церковне правило» не подано і не розкрито зовсім [38; 41; 45].

© Геник Л., 2015.

Щодо *джерельної бази дослідження*, то варто відзначити, що вийшов перший том правил чернецтва Студійського уставу під заголовком «Типікони» [9], який є дуже потрібним збірником чернечих правил, потрібних для дослідників історії християнства взагалі, історії церковного правила й музики та в історії чернецтва в Україні зокрема.

У дослідженні поставлені такі *завдання*:

- а) дати визначення поняття «богослужіння» у східному обряді взагалі й українському зокрема;
- б) визначити зміст і структуру церковного правила та виділити види богослужінь в Христовій Церкві;
- в) з'ясувати мету богослужінь і встановлення церковного правила;
- г) уточнити зміст поняття «церковне правило»;
- г) визначити, які є види джерел церковного правила.

Підручник катехизму православної Церкви Київського патріархату «Закон Божий» наголошує: «**Богослужінням** взагалі називається Богошанування чи угода Богові добрими думками, словами і ділами, тобто виконання волі Божої» [44, с. 469].

Визначення (з лат. definitio) терміну «богослужіння» теологічна література подає різні. Зокрема, «Абетка християнської науки і обряду» наголошує: «Богослужіння – культ, обряд, священнодійства, котрі віддзеркалюють віру всіх членів Церкви. В усіх культурах присутні таїнства переломлення хліба і хрещення» [10, с.49].

Згаданий православний підручник катехизму «Закон Божий» дає таке визначення поняття богослужіння, а саме: «Православним церковним Богослужінням називається служіння чи служба Богові, яка складається з читання і співання молитов, читання Слова Божого і священнодійств (обрядів), здійснюваних за визначеним чином, тобто порядком, на чолі із священнослужителем (єпископом чи священником)» [44, с.470].

Прослідковуючи історію встановлення богослужіння ми з'ясували, що з погляду теологів, воно було встановлене ще в раю, і полягало у вільному прославленні Бога, Його премудрості, благості, всемогутності та інших Божих досконалостей, явлених під час створення світу і в промислі про нього. Після первородного гріха (Бут. 3: 7-28) люди повинні були ще більше молитися до Бога, благаючи про своє спасіння і приносити жертви, які встановив Господь. Поєднання молитов з жертвоприношеннями повинно було нагадувати людям, що Бог приймає їхні молитви заради тієї жертви, яку згодом приніс за всіх людей Спаситель (гр. – Христос), Син Божий, який прийшов на землю, «щоб всіх грішників спасти» [45, с.469].

З повеління Божого, в Старому Завіті була спочатку встановлена скінія, а потім Єрусалимський храм (див. додатки), де були обрані священні особи (левіт, священник, первосвященик), визначені жертви [43, с.469]. З приходом на землю, Господь Ісус Христос навчав поклонятися Небесному Отцеві в будь-якому місці, проте Він не усунув храм, як місце особливої Божої благодаті. Звідси видно, що певний порядок священнодійств існував ще в старозавітні часи.

Біблійна книга «Дії апостолів» [1; 2; 3; 8] констатує той факт, що вони мали відповідні місця для зібрання вірних та уділення Святих тайн. Крім того, **апостоли** під дією Святого Духа, як наступники Ісуса Христа, зробили **остаточне впровадження християнського Богослужіння** за вказівкою апостола Павла: «Усе повинно бути благопристойним і за чином» (1 Кор. 14: 40) [44, с.470].

З якою метою були встановлені богослужіння? Доктор богослов'я Серафим Слободський наголошує: «**Богослужіння має на меті**, для повчання віруючих, у читанні та піснеспівах викласти істинну науку Христову і підвести їх до молитви та каяття, а в образах і діях зобразити найважливіші події святої історії, які відбулися для нашого спасіння, як до Різдва Христового так і після Різдва Христового. При цьому маєтсья на увазі викликати в учасників молитви подяку Богові за всі одержані благодіїства, посилаючи молитву за майбутні ласки до нас від Нього й отримання спокою душі, а головне – через богослужіння увійти у таємниче спілкування і єднання з Богом через участь у Святих Тайнах» [44, с.470].

За **метою** нашого наукового дослідження дуже важливо визначити, що ж розуміє релігієзнавство і теологія (богослов'я) під словосполученням «**церковне правило**». На жаль, жоден науковий чи теологічний словник не подає пояснення словосполучення «церковне правило». Відсутнє пояснення цього словосполучення у словнику «Абетка християнської науки і обряду» [10, с.237; 315] «Словнику іншомовних слів» [44], «Малому теологічному словнику»[38], «Релігієзнавчому словнику»[41] тощо.

Архієпископ УГКЦ і доктор теології М. Марусин підкреслює, що «Церква, наслідуючи самого Спасителя, що подав нам у молитві «Отче наш» незмінну формулу молитви, встановила також і певний незмінний порядок молінь, який називається *правилом*» [34, с.311]. Тому богослови наголошують, що «*під церковним правилом розуміємо ціле богослужіння, яке складене святими Отцями і відправлялося в церкві або поза нею, але завжди від імені Церкви, тобто народу Божого*» [34, с.311].

Дуже важливо з'ясувати, які види релігійних відправ відносяться до церковного правила, адже теологічна література по-різному трактує *зміст церковного правила*.

Отець УГКЦ Родіон Головацький у своїй праці «Пояснення богослужень» в переліку релігійних відправ називає: вечірню, повечір'я, північну, утрєню, часи, *але не згадує Літургію*. Проте у вступі до своєї книги він наголошує: «Це «Пояснення Богослужень» ми уклали так, щоб окремі частини з собою поєднувались і себе взаємно доповнювали – за ходом **літургічного дня, життєвим осередком якого є свята Літургія**: найвище прославлення Бога у Пресвятій Трійці єдиного» [13, с.4].

Фундаментальна праця доктора теології Мирослава Марусина «Божественна Літургія» [34], який був секретарем Конгрегації Східних Католицьких Церков підкреслює: «До **правила**, в ширшому значенні, належать, всі чини богослужб разом з Божественною Літургією, а в стислішому розумінні тільки всі ті богослужбові чини, з яких складається щоденне богослужіння. *Божественна Літургія*, як найбільше і найсвятіше діло, – *осередок всіх інших богослужінь*. До неї всі інші богослужіння відносяться, до неї нас підготовляють, і як планети від сонця, беруть від неї світло і тепло» [44, с.311].

Катехизм православної Церкви Київського патріархату «Закон Божий» в переліку добового кола богослужінь називає Божественну Літургію [44]. Виходячи з пояснення, яке подає «Абетка християнської науки і обряду»: «В Апостольській Церкві (Католицька, Православна, давні Церкви) *існує свій єдиний богослужбовий устав* (статут – уточн. Г.Л.)» [10, с.49].

Упорядкована єпископом РПЦ Макарієм Булгаковим «Настольная книга священнослужителя» ще в 1900 й перевидана в 1977 році з благословення патріарха Московського і всієї Русі Пімена I (Ізвєкова) у розділі «Краткий Устав соединения церковных служб» в переліку щоденних богослужінь подає й Божественну Літургію [37, с.62].

Як бачимо, у Православних Церквах зміст церковного правила визначається так само, як у Східних Католицьких Церквах. Це підтверджують «Настольная книга священнослужителя» [37] та підручник «Закон Божий» С. Слободського, який підкреслює: «Усі християнські церковні богослужіння діляться на *три види: добове коло, тижневе коло, річне коло богослужінь* [43, с.485].

Добовим колом богослужінь (Додаток А) називаються богослужби, які здійснюються в Церкві на протязі доби у певному порядку [44, с.485]. До добових богослужінь відносяться: дев'ята година (час), вечірня, повечір'я, північна, утрєня, перша година (час), третя година (час), літургія; шоста година (час) [34, с.311; 44, с.485].

Тижневим колом – називаються богослужіння, які здійснюються на протязі семи днів тижня і мають конкретну посвяту. Зокрема, понеділок – ангелам, вівторок – Івану Предтечі, середа – Христу і Богородиці, четвер – апостолам і святому Миколаєві, п'ятниця – Ісусові Христові та Його мукам (страстям), субота – всім святим і померлим, неділя – Богові і воскреслому Христові [34; 44, с.487].

Тижневе коло богослужінь передбачає щоденну Літургію та прославлення у всі дні тижня Ісуса Христа, Богородиці й святих.

Річним колом богослужінь називається певний порядок служб протягом усього року, які присвячуються Богові, Ісусові Христові, Марії Богородиці, пам'яті тих чи інших святих та мучеників-християн і починається переважно з 1 вересня (нового стилю), але не у всіх Східних Церквах.

У східних і західних християнських обрядах є **спільних дванадцять річних свят (виділені)** і свята, що мають обрядові відмінності (в українському [11; 27] або кирило-методіївському⁹ обряді; виділені курсивом), а саме:

Різдва Марії Богородиці ((8) 21 вересня), постійне свято;

Воздвиження чесного і животворящего хреста Господнього ((14) 27 вересня) постійне свято;

⁹ Генік Л. Я. Роль Апостольської столиці у формуванні ідентичності християнства Кирило-Методіївської традиції // УКРАЇНА І ВАТИКАН. Серія зб. наук. праць. Вип. I: Українсько-ватиканські відносини в контексті суспільних і міжконфесійних проблем. – Івано-Франківськ-Київ, 2008. – С.257–269.

Свято Покрови Пресвятої Богородиці (1 (14) жовтня), переносне свято на найближчу неділю, як що не є храмове;
день пам'яті святого і мученика Дмитра Солунського ((26 жовтня) 8 листопада) постійне свято;
день пам'яті святого Несторія ((27 жовтня) 9 листопада), переносне свято на найближчу неділю, як що не є храмове це – постійне свято;
день архистратига Михаїла – покровителя Києва ((8) 21 листопада) постійне свято;
день пам'яті святого Йосафата Кунцевича (12 (25) листопада), переносне свято на найближчу неділю, як що не є храмове;
Уведення до Храму Діви Марії (21 листопада, 4 грудня) постійне свято;
день пам'яті апостола Андрія Первозванного (1 (13) грудня) постійне свято;
день пам'яті св. Миколая – єпископа м. Мир у Лікій ((6) 19 грудня) постійне свято;
надвечір'я Різдва Господнього (Свят-вечір; 24 грудня (6 січня)), постійне свято;
Різдво Ісуса Христа (25 грудня (7 січня), постійне свято);
Собор Пресвятої Богородиці та Йосифа Обручника (26 грудня, 8 січня), постійне свято;
день пам'яті першомученика Степана (27 грудня, 9 січня), постійне свято;
день пам'яті святої Меланії (31 грудня; 13 січня) – маланка, постійне свято;
Найменування Господнє, а також день пам'яті Василя Великого та початок Нового року за старим юліанським календарем (14 січня), а за григоріанським - 1 січня, постійне свято;
надвечір'я Богоявлення (другий Свят-вечір; 6 січня (18 січня)), постійне свято;
Богоявлення Господнє або Хрещення Ісуса Христа в р. Йордан – ((6)19 січня), постійне свято (див. детально [12, с.37-43]);
Трьох святих – Івана Золотоустого, Григорія Богослова та Василя Великого – ((31 січня) 12 лютого), постійне свято;
Стрітіння Господнє ((2)15 лютого), постійне свято;
Благовіщення Пречистої Діви Марії (25 березня, 7 квітня), постійне свято;
В'їзд Господній в Єрусалим (Квітня, Вербна чи Шуткова неділя; в неділю за тиждень до Великодня), змінне свято;
Великий четвер (страшний, чистий, білий – перед Воскресінням), змінне свято;
Велика п'ятниця (страсна – перед Пасхою), змінне свято;
Воскресіння Ісуса Христа або Пасха (дата Великодня або пасхи міняється щороку), змінне свято;
Вознесіння Господнє (завжди в четвер на 40-й день після Великодня), змінне свято;
пам'ятна (задушна) субота перед Трійцею (змінне свято) – день молитви за загинувших у всі часи за волю України;
Зіслання Святого Духа – день П'ятидесятниці (Зелені свята, Трійця; завжди на 50-й день після Воскресіння), змінне свято;
Різдво Івана Хрестителя (24 червня, 7 липня), постійне свято;
день пам'яті верховних апостолів Петра й Павла (29 червня, 12 липня), постійне свято;
день пам'яті хрестителя Руси-України Володимира (Василя) Великого (15 (28) липня), переносне свято на найближчу неділю, як що не є храмове;
Преображення (Перевтілення) Господнє – Спаса ((6)19 серпня), постійне свято;
Успіня та Внебовзяття з тілом Пресвятої Богородиці ((15) 28 серпня), постійне свято; тощо (дати подані за григоріанським та юліанським календарями). Літургійний рік усіх Українських Церков закінчується за григоріанським календарем 31 серпня [17; 27, с.263-299; 28; 38; 44].
До того ж кожен день у році присвячується пам'яті всесвітньовідомих (тобто загальнохристиянських) чи національних святих, а також і особливим священним подіям – святам і постам [28; 34; 44, с.488].
Річний цикл богослужінь у православних і католиків триває з 1 вересня по 31 серпня за григоріанським календарем і має: **постійні** (Різдво (25 грудня), Богоявлення (6 січня), Преображення (6 серпня)), **змінні** (Пасха, Вознесіння, Трійця), **переносні** (до прикладу: Покрова (14 жовтня) чи Перенесення мощей святого Миколая (22 травня) – урочисті богослужіння переносять на найближчу неділю) **свята** [27; 28; 33; 34].
Але в окремих Східних Церквах **річне коло богослужінь** може відрізнятися. Наприклад, у Коптській Церкві річний цикл богослужінь починається не 1 вересня, як у Католицькій і Православних Церквах, а 29 серпня. Із 12-и головних християнських свят у Коптській Церкві збережено тільки 7, а

саме: Благовіщення, Різдво, Богоявлення, Вхід Господній в Єрусалим, Воскресіння, Вознесіння і Зіслання Святого Духа, які по даті святкування збігаються із святкуванням у Православних Церквах, а *Успіня Богородиці – 16 січня* і *Взяття в Небесну славу Марії Богородиці – 22 серпня* святкуються як різні свята. До того ж є ще окреме свято – *День прибуття Святого сімейства до Єгипту (18 травня)*. А у Вірменській Апостольській Церкві свято Різдва Ісуса Христа та Хрещення Ісуса Христа у Йордані відзначаються разом 6 січня як одне свято – **Богоявлення Господнє** [48; 57].

На основі усього згаданого вище, ми дійшли висновку, що до **церковного правила Церков східних обрядів входять богослужіння таких видів: добові** (вечірня, повечір'я, північна, утрєня, часи: 9-й, 1-й, 3-й, 6-й, Божественна Літургія), **тижневі** (щоденна Літургія з окремими молитвами у всі дні тижня), **річні (постійні, змінні, переносні)** – вони й становлять **зміст церковного правила**.

Таким чином, ми чітко визначили **зміст церковного правила**, тобто **перелік відповідних богослужінь, які мають здійснюватися у Христовій Церкві протягом доби, тижня, року**. Але такий перелік стосується тільки Апостольських Церков (Католицької, Православної, Давніх Орієнтальних Церков), тобто тих Церков, які дотримуються апостольського передання, адже вони користуються в основному єдиним уставом щодо добового і тижневого кола богослужінь (особливо у монастирях), яке може відрізнитися за датою святкування у річному колі богослужінь. У протестантських общинах, які не дотримуються апостольського передання [21, с.5-70; 47, с.60-186], цей перелік богослужінь повністю не зберігається.

Відповідно **метою встановлення даного правила** є прагнення Церкви Христової дати священнослужителям такий закон про порядок богослужб, щоб відправляючи їх, вони знали, коли і як вони мають шанувати Бога і Йому служити, і були впевнені, що повністю виконали свій обов'язок.

Аналізуючи **джерела церковного правила** слід наголосити, що воно формувалося протягом тривалого часу існування Христової Церкви, а тому найосновнішими джерелами церковного правила були перш за все книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Крім того, церковне правило розвивалося і формувалося у час місіонерської діяльності апостолів, у творах Отців і Вчителів Церкви та на помісних і Вселенських соборах. До відомих науці богослов'я, історії християнства, історії музичного мистецтва **джерел церковного правила** можна віднести наступні:

а) матеріали помісних соборів I-III століть поширення християнства та рішення помісних соборів та синодів Західної та Східних Церков наступних століть [4; 6; 14];
б) документи перших 7-и Вселенських соборів до 1054 року [4; 6];
в) документи Вселенських соборів після 1054 року до XX ст. [5; 61];
г) Статути найдавніших чернечих згромаджень, які стали зразком для пізніших чернечих чинів та орденів у католицькій та православної Церкві [37], а саме:

- Статут преподобного Пахомія Великого (+348 р.) для Тавенісійського монастиря у Єгипті;
- Просторий виклад правил для монахів чину святого Василя Великого (бл. 329-379 рр.) в Малій Азії;
- Твори преподобного Івана-Кассіана Римлянина «Про статут спільного життя» (в 12 книгах);
- Статут преподобного Бенедикта Нурсійського (+543 р.) для монастиря в Монте-Кассіно в Італії;
- Розповідь святого Софонія, єпископа Єрусалимського і преподобного Івана Мосха про відвідування ними Синайського монастиря (авви Ніла Синайського);

г) різні богослужбові книги, зокрема: типики, требники, псалтирі, літургікони (служебники), часослови, мінеї, октоїхи, тріоди, апостоли, Євангелії-апракос, ірмологіони, парастасники тощо [37, с. 22-58], де викладені різні вимоги до церковного правила (*Див. Додаток Б*).

До давніх джерел можна віднести також «Життя преподобного Сави Посвяченого», в якому є багато свідчень про чернечі богослужіння V-VI століть, і ранні пам'ятки такі як: «Апостольське Передання» святого Іполита Римського (бл.170-235), Єрусалимський канонарій, ранні чернечі Статути: Єрусалимський (III-V ст. ст.) та Студитський (IV, VII ст.) [37, с.9] тощо.

Усі названі вище джерела беруть свій початок зі Святого Письма (Біблії) [1; 2; 3; 8], де у Старому Заповіті згадується певний порядок богослужінь, а в Євангеліях подано опис земного життя Господа нашого Ісуса Христа, Його науку, чудеса, хресні страждання, смерть, славне воскресіння і вознесіння Його на небо, що є основним джерелом церковного правила [9].

Святе Письмо власне і є тією богослужбовою книгою, яка використовується у щоденній літургійній практиці. Для нашого дослідження як джерело були цікавими Євангелія, які носять додаток «апракос». *Євангеліє-апракос* – це Євангеліє, яке побудоване за порядком читання по неділях починаючи від Великодня, а точніше від свята Зіслання Святого Духа на апостолів (Трійці) – дня завершення заснування Церкви Христової. Вони були поширені в Київській Русі з XI ст., що підтверджує «Житіє святого Кирила» (М., 1900) [37].

До слов'янських рукописних джерел церковного правила, написаних кирилицею і глаголицею, що збереглися до наших днів, відносяться такі тексти *Святого Письма Старого і Нового Заповітів*:

а) «**Зографське Євангеліє**», 304 листи, переписано в XI ст. у Македонії глаголицею (перевидане хорватським лінгвістом, палеографом і археографом, літературознавцем, істориком, філологом-славистом, професором Ватрославом Ягічем (1838-1923) 1879 р. в Берліні), зберігається в Санкт-Петербурзькій (колись Ленінградській) публічній бібліотеці;

б) «**Марійське Євангеліє**», яке має сьогодні 173 листки, написано глаголицею в XI ст. в Сербії (видано академіком В. Ягічем 1883 р. у Санкт-Петербурзі), зберігається у Москві в Російській державній бібліотеці [56];

в) «**Асеманієво Євангеліє**», яке має на сьогодні 158 глаголичних листів, зберігається у Ватиканській бібліотеці, відоме ще як **Ватиканське** [42, с.687];

г) «**Гршковичів апостол**», уривок, записаний глаголицею у Хорватії, датується кінцем XII початком XIII століть [42, с.687].

г) «**Савина книга**», зроблена як Євангеліє-апракос (для читання церковного по неділях) й переписана в XI ст. кирилицею, видана 1903р. російським дослідником Щепкіним В. Н., зберігається в Московському головному архіві, фонд Типографської бібліотеки [43, с.687];

д) «**Остромирово Євангеліє**» (Євангеліє-апракос), яке має всього 294 кириличні листки великого формату, списані в 1056–1057 роках із східноболгарського оригіналу. Останнє перевидано в 1889 році в Санкт-Петербурзі, зберігається в Санкт-Петербурзькій публічній бібліотеці [22].

Серед джерел церковного правила з часів Київської Русі слід назвати:

а) «**Новгородський кодекс**» (також «Новгородський псалтир», за найрозбірливішим текстом) – найстародавніша книга Русі, яка була знайдена у 2000 році. Складається із липових дощечок із чотирма воцаними сторінками. Пам'ятка є палімпсестом, найгорішнім, а отже й найрозбірливішим шаром якого є власне Псалтир. За стратиграфічними, радіовуглецевими і палеографічними даними, воцаним кодексом послуговувалися у першій чверті XI століття і, можливо, починаючи з останніх років X століття. Таким чином, він на кілька десятиліть старший од Остромирового Євангелія, яке вважалося найстародавнішою книгою Русі, із точно встановленою датою написання (1056–1057рр.). Ранішими слов'янськими документами є лиш деякі давньоболгарські і хорватські написи X століття, які, однак, не можна віднести до категорії «книг»[55].

б) «**Архангельське Євангеліє**», записане кирилицею 1092 р. [42, с.687];

в) «**Мстиславово Євангеліє**», переписане кирилицею 1117 р. [42, с.687];

г) «**Юрьєвське Євангеліє**», записане кирилицею 1120 р. [42, с.687];

д) «**Галицькі Євангелія**» (XII–XIII ст.ст.):

- *Галицьке Євангеліє 1144р.*, переписане кирилицею з південнослов'янського оригіналу в Галичі (арк. 1–228, а аркуші 229-260 переписані в XII-XIII ст.). Це є найстаріший збережений текст, з відтворенням деяких особливостей місцевої мови (хорватська мова описана дослідником Ягічем). Рукопис зберігається у Москві в Головному архіві [22, Т.1, с. 340–341; 42, с.687].

- «*Галицьке Євангеліє 1266-1301 рр.* (текст – Євангеліє-апракос), всього дійшло 175 аркушів. Переписане пресвітером Григорієм з болгарського оригіналу. Зберігається в Санкт-Петербурзькій публічній бібліотеці [22, Т.1, с.340-341].

Релігієзнавець, кандидат філософських наук, доцент Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка Фіглевський М. К. згадує чотири галицькі Євангелія, які дійшли до нашого часу. Він підкреслює, що деякі з них зберігаються в Росії, одне – в Польщі. Матеріали про два з них поки що не знайдено [51].

е) «**Добрилово Євангеліє**», записане кирилицею 1164 р. [42, с.687];

є) «**Мирославово Євангеліє**» переписане у XII ст. кирилицею у Сербії [42, с.687];

ж) «**Добромирово Євангеліє**» XII ст. переписане кирилицею у Болгарії [42, с.687];

з) «**Вуканово Євангеліє**» переписане кирилицею у XIII ст. в Сербії [42, с.687];

і) «**Добрійшево Євангеліє**» XIII ст. записане кирилицею у Болгарії [42, с.687];

й) «Христинопільський Апостол», церковнослов'янський текст XII ст. з рисами української мови того часу, писаний правдоподібно в Галичині (291 подвійна сторінка). Зберігався у василіанському монастирі в Христинополі [60].

к) Біблія доктора *Франциска Скорини* (1490–1540), яка вийшла друком під заголовком «**Біблія Руска**» (в м. Полоцьку) у 1517–1519 рр.

Окремо слід виділити *староукраїнські рукописні та друковані джерела церковного правила*:

а) рукописне Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр., яке, на щастя, зберігається в Україні [24, с.26].

б) Переклади друкованих богослужбових книг Івана Федоровича (1542? – 5 (15 грудня) 1583 р.) – диякона московської Густинської церкви:

- «**Апостол-апракос**» та «**Учительне Євангеліє**», що вийшли друком відповідно 1564 р. і 1568 р. у Москві;

- Переклади «Апостола» і «Біблії» Іваном Федоровичем у Львові та Острозі, «який своїм тшанієм друкованіє занедбаное обновил» (як написано на його надгробній плиті) [55]. Це – львівський «Апостол» (1574), «**Новий Завіт із Псалтирем**» (Острог, 1580р.), «**Острозька Біблія**» (1581 р.) [24, с.17];

в) переклад біблійних книг (рукопис) здійснений Іоаном Максимовичем (1651–1715), вихованцем Києво-Могилянської колегії, ігуменом Єлецького монастиря, а з 1697 року архієпископом Чернігівським. Максимович, як викладач чернігівського колегіуму і родич гетьмана Мазепи, після Полтавської битви 1709 р. був призначений Петром I митрополитом Тобольським у 1711 р., де й помер (+1715р.) [22.Т.3, с.883; 22.Т.4, с.1443].

Серед сучасних *українських джерел церковного правила* слід назвати:

1. Переклад Євангелій українською мовою в 30–40-х роках XIX ст., зроблений випускником Львівської семінарії Святого Духа УГКЦ, одним із засновників «Руської Трійці» отцем *Маркіяном Шашкевичем* [24].

2. Переклад у XIX столітті протоієреєм Київської духовної академії, професором юдаїстики (гебраїстики) Іоаном Максимовичем «Псалтиря» українською мовою здійснений (1859 р.), який брав участь у перекладі біблійних книг Старого Заповіту для видання Біблії російською мовою Синодом РПЦ у середині XIX століття.

3. Повний переклад Святого Письма (рукопис) був здійснений професором Київської духовної академії *Пилипом Морачевським* (1806–1879). Закінчений до 1860 р., та не був надрукований через валуєвщину. Виданий тільки Новий Заповіт у 1906 р. Щойно 1921 р. Всеукраїнська православна Церковна Рада (1917–1921) схвалила його переклад для вживання у практичному духовному житті [24; 58; 59].

4. Повний переклад Біблії, зроблений українською мовою доктором *Іваном Пулюєм (1845-1918)*, *Пантелеймоном Кулішем (1819–1897)* й, завершеним після смерті останнього, *Іваном Нечуєм-Левицьким (1838-1918)* у 1897р., виданий Біблійним товариством в Англії без другоканонічних книг в 1903 р. [24; 59].

5. Переклад Біблії українською (та виданий з паралельним текстами *церковнослов'янською* мовами) здійснений отцем-доктором *Олександром Бачинським (1844–1933)*, вийшов друком 1903 р. у Львові (Новий Завіт і Псалтир) малим тиражем [6, с.VII].

6. Переклад українською мовою П'ятикнижжя, Нового Заповіту, 1921 р. та книги Псалмів 1925 р., зроблений професором Львівської Богословської академії отцем-доктором *Ярославом Левицьким (1878–1961)*, виданий у Жовкві отцями-Василіанами [24].

7. Перекладова комісія УАПЦ у 1926р. врахувала переклад Пилипа Морачевського й видала Євангеліє і Псалтир у Києві та в Херсоні. Головою перекладової Комісії був архієпископ Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ) *Нестор Шараївський (1865–1929)* [24; 58].

8. УАПЦ у Польщі 10 грудня 1922 р. створила перекладацьку Комісію до складу якої увійшли митрополит Діонісій, доцент Київського університету імені св. Володимира *Іван Огієнко* (у майбутньому митрополит Іларіон), професор Київської духовної академії *Олександр Лотоцький (1879-1939)*. Переклад Нового Заповіту проф. І. Огієнко завершив 1938 року [24].

9. Переклад Біблії українською мовою академіка *Михайла Кравчука (1892-1942)*, виданий 1937 року на Волині [24; 59].

10. Український переклад Біблії за редакцією доктора теології, доктора філології, професора Львівського університету отця *Теодосія-Тита Галущинського (1880-1952)*, видрукований у Римі видавництвом отців Василіан 1947 р. ще до знахідок у Кумранських печерах на півдні Палестини [6].

11. Повний переклад **Біблії** доктора **Івана Огієнка (1882 – 1972)**, доцента історії та філології Київського університету імені святого Володимира, міністра освіти і віросповідань уряду УНР (1917-1918), ректора університету, а пізніше професора Українського таємного університету у Львові (1919-1923) й Варшавського університету (1923-1944), а з 1942 року – митрополита УАПЦ та з 1943 року – архієпископа УАПЦ. Його переклад книг Святого Письма (*повний слов'янський біблійний канон*) Британське Біблійне товариство видало без другоканонічних книг у 1962 році [3; 24; 59].

12. Повний український переклад **Святого Письма** (*за католицьким канонем із другоканонічними книгами*) за редакцією отця-доктора **Івана Хоменка (1892-1981)** (і редагований групою перекладачів із 18 осіб, в тому числі отцем, доктором філософії, пізніше професором біблістики в 1994-1996 рр. Івано-Франківської теологічної академії (далі – ІФТА) УГКЦ Тарасом Олійником, ЧСВВ – автором передмови до Святого Письма в Римі) в 1963 році й затверджений Двадцять першим Вселенським (II Ватиканським) собором [6, с.I-XXI; 22, с.35-75; 38].

13. «**Біблія: Книги Священного Писання Старого та Нового Заповіту**» – це переклад з російської мови, здійснений патріархом УПЦ КП **Філаретом Денисенком (1929 р.н.)** усіх біблійним книг *повного слов'янського канону* із III Макавейською, III Езри та молитвою Манасії, що виданий в Україні 2004 року, за синодальним виданням Російського Біблійного товариства (XIX століття) [2].

14. Узгоджений з різними релігійними конфесіями переклад сучасною українською мовою «**Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту**», з давньоєврейських, давньоарамейських і давньогрецьких текстів, звірений із слов'янськими, англійськими та латинськими й іншими текстами, здійснений за сприяння і за замовленням Українського Біблійного Товариства групою фахівців-перекладачів різних конфесій та фахівців українських державних академічних установ під керівництвом отця-доктора **Рафаїла Турконяка (1949 р. н., ЧСВВ)**, вийшов у світ 2008, 2011 роках (повний католицький і православний канон) [1; 59].

Крім перекладів Біблії до сучасних джерел церковного правила можна віднести Типіки, якими користувались українські священнослужителі й християни, зокрема Студитський, Єрусалимський, Почаївський, Перемиський, Ужгородський та анонімні Типіки; ТИПІК Української Католицької Церкви, виданий 1997 у Римі та перевиданий у Львові 2002 року [48] та упорядкований отцями Ісидором Дольницьким, Родіоном Головацьким, отцем-доктором Парфентієм Павликом, отцем Йосафатом Романчиком з примітками отця-доктора Доротея Шимчія (ЧСВВ). [48, с.3–4], а також остання збірка Правил ченців Студійського статуту «Типікони», що вийшла 2007 року [9].

Серед інших сучасних джерел церковного правила слід виділити такі сучасні **богослужбові книги** (див. Додаток Б): *Службеник, Часослов, Требник, Книга молебних співів, Октоїх, Мінея місячна, Мінея загальна, Мінея святкова, Тріодь для посту, Тріодь цвітна, Типікон (чи Устав – Статут), Ірмологій, Канонник* [27; 33; 34; 36; 37; 43; 43; 44; 46; 52; 53], *Псалтир* [35], які писалися на основі Святого Письма та документів Вселенських і помісних соборів.

На жаль, для дослідників України не всі документи помісних та Вселенських соборів є доступними для читання й аналізу через відсутність їх текстів українською чи іноземними мовами в бібліотеках.

Таким чином, методом компаративістики та аналізу текстів Святого Письма [1; 2; 3; 8], документів Вселенських і помісних соборів [4; 5; 6; 7]; шляхом систематизації богословської літератури різних конфесій [9; 10; 13; 18; 26; 27; 28; 29; 33; 34; 36; 37; 44; 49], а також методом узагальнення нам вдалося з'ясувати, що:

А) «**Богослужінням** називається певний спосіб Богошанування через читання і співання молитов, читання Слова Божого (Біблії), священнодійства (обряди і культу), здійснювані за визначеним порядком на чолі із священнослужителем (єпископом чи священиком), чи догода Богові добрими думками, словами і ділами, тобто виконання волі Божої»;

Б) **Метою існування богослужіння є необхідність** викласти для віруючих через читання Святого Письма та піснеспіви істинну науку Ісуса Христа (Його головні повчання і морально-етичні закони), підвести їх до молитви та каяття, а в образах і діях *обрядів і культів* відобразити найважливіші події святої історії, які відбулися для людського спасіння (в часі Старого і Нового Заповіту), та викликати в учасників молитви подяку Богові за всі благодійства, за одержані і майбутні ласки від Нього й спокій душі, а головне – через богослужіння ввійти у sacramентальне спілкування і єднання з Богом через участь у Святих тайнах;

В) «**Церковне правило** – це описаний ще в Старому Заповіті, а згодом установлений Ісусом Христом, апостолами та їх наступниками й зафіксований у Новому Заповіті, документах

Вселенських і помісних соборів та інших канонічних книгах певний порядок богослужінь у Христовій Церкві»;

Г) Суть церковного правила становлять усі богослужіння, що здійснюються Церквою Христовою протягом *добового* (дев'ятий час, вечірня, повечір'я, північна, утренья, перший час, третій час, Свята Літургія, шостий час), *тижневого* (із *воскреслими* та *щоденними* гласами, тропарями й кондаками, причасними та ще додатковими молитвами на кожен день тижня: понеділок – ангелам, вівторок – Івану Предтечі, середа – Христу і Богородиці, четвер – апостолам і святому Миколаєві, п'ятниця – Ісусові Христові, субота – всім святим і померлим, неділя – Богові і воскреслому Христові), *річного кола богослужінь* (з 1 вересня до 31 серпня за річним календарем свят з Літургією апостола Якова (1 раз в рік), *Василія Великого* (12 разів на рік), *Івана Золотоустого* (щоденно) та *Літургією Раніше Освячених Дарів та святого Епіфанія* (додатково на час Великого посту) із *постійними, змінними, переносними* річними *святами* [27; 37; 44];

Г) уточнити, що метою встановлення церковного правила було бажання монахів та ієрархії Церкви Христової дати порядок богослужб із метою пошани до Бога та найточнішого Йому служіння.

Д) встановлено, що є такі види джерел церковного правила: Біблія та її давні переклади та переклади на словянські та українську мову; східні Статути – Єрусалимський та Студитський; типікони та інші *богослужбові книги* (див. Додаток Б).

Підсумовуючи вищезазначене, наголошуємо, що церковне правило для вивчення своєї історії має хоч і не повну, але досить значну джерельну базу, яка допоможе з'ясувати його походження та історію розвитку, що могло би бути предметом окремого дослідження.

ДОДАТКИ

Додаток А

Добове (денне) коло богослужінь

При вивченні першого (добового) кола богослужінь слід дослідити, які богослужіння туди входять й визначити як вони відправляються.

Християнська доба починається з півночі, але богослужіння продовжують рахувати з вечора: дев'ятий час, потім вечірня, повечір'я, північна, утренья, перший час, третій час, шостий час, Божественна Літургія [46, с.487].

Вечірня – це служба, яка здійснюється у кінці дня, увечері. Нею християни дякують Богові за минулий день.

Повечір'я – богослужба, яка складається із читання ряду молитов, у яких віруючі просять у Господа Бога прощення гріхів, і щоб Він дав їм щасливий сон, спокій тілові й душі, зберіг їх від підступів диявола.

Північна – це служба, яка здійснюється опівночі, на згадку про нічну молитву Спасителя у Гетсиманському саду. Ця служба закликає віруючих завжди бути готовими до страшного суду, який настане раптово, мов наречений закличе дів (як у притчі про десять дів).

Утренья (ранішня) – це служба, яка здійснюється вранці, до схід сонця. Цією службою християни дякують Богові за минулу ніч і просять у Нього милостей на прийдешній день, що вже настав.

Перший час (I час) відповідає нашій сьомій годині ранку, освячує молитвою день, що вже настав.

Третій час (III час) – відповідає дев'ятій годині ранку (за місцевим часом) й такій важливій новозавітній події як Зіслання Святого Духа на Апостолів.

Шостий час (VI час), що припадає приблизно на дванадцяту годину дня, присвячений такій важливій події як розп'яття Господа нашого Ісуса Христа.

Дев'ятий час (близько п'ятнадцятої години дня) – згадують віряни хресну смерть Господа нашого Ісуса Христа.

Божественна Літургія – найголовніше богослужіння. На ній згадується все земне життя Спасителя та здійснюється Тайна (таїнство – рос.) євхаристії, установа самим Ісусом Христом на Тайній вечері (у страстний четвер).

Всі богослужіння в перші століття поширення християнства проводились окремо у певний, визначений для цього час. Згодом для зручності віруючих вони були об'єднані в три групи богослужінь: вечірні, ранкові і денні.

Вечірні богослужіння складається з IX часу, вечірні, повечір'я.

Ранкове – з північної, утренья, I часу.

Денне – з III часу, VI часу та Літургії.

Напередодні недільних свят та інших урочистих днів проводиться вечірня служба, в якій з'єднуються вечірня, утренья, перший час. А через те, що в давні часи таке богослужіння тривало всю ніч, то його називали й

називають нічним чuwанням (церковнослов'ян. – всенічне бдіння), адже у перших християн воно тривало всю ніч, а означає це пильнування (сторожа, неспання, очікування).

Додаток Б

Богослужбові книги – джерела церковного правила

Акафісник – богослужбова книга, де містяться тексти молитов-величань до Ісуса Христа, Марії Богородиці та окремих святих.

Апостол – це богослужбова книга разом з текстом «Дій апостолів», «Посланнями апостолів», прокіменами, алулуаріями, причасними.

Євангеліє - апракос – це богослужбова книга, яка крім звичайного тексту поданого у Святому Письмі та поділу на розділи і вірші, ділиться на особливі частини, названі «зачалами».

Євангеліє (з грец. Ευαγγέλιον – добра звістка) – твір раннього християнства, книга, що входить до другої частини Біблії – Нового Заповіту й розповідає про прихід у цей світ Месії в особі Ісуса Христа (це і є добра звістка) та основні ідеї його вчення.

Ірмологій (гр. м. Ірмологіон) – книга з текстами тих молитов, які призначені для співу, тобто церковними піснями, покладеними на ноти – ірмосами.

Літургікон – див. **Служебник**.

Мінея загальна – це богослужбова книга, яка має піснеспіви, що є спільними в цілому списку святих (пророків, Апостолів, мучеників). Використовується тоді, якщо даному святому не складено окремої служби у **Мінеї місячній**.

Мінея місячна – це богослужбова книга, яка містить у собі молитви на честь святих на кожен день року й урочисті Служби Божі на свята Господні та Богородичні, що припадають на певний день місяця. За числом місяців їх є 12 книг.

Мінея святкова – це частина Місячної мінеї, в якій містяться Служби Божі на великі урочисті свята.

Октоїх (церк.-сл. **восьмигласник**) – це книга, де містяться тексти 8-и гласів (голосів), які співаються на Службі Божій. Склав Іван Дамаскин. Існують *воскреслі* (недільні) та *щоденні* гласи візантійського наспіву. Є ще гласи болгарського, сирійського, коптського та ін. наспіву.

Парастасник (від гр. Παραστά) – книга, де містяться молитви і тексти богослужінь похорону і парастасів.

Псалтир (від гр. ψαλτήρι) – це книга, в якій містяться тексти 150 псалмів, що записані у Біблії (біблійна книга Псалмів), але християнський Псалтир поділяється на 20 катизм (гр. Κάθισμα – сидіння), а кожна катизма поділяється на 3 частини, що закінчується славослов'ям: «Слава Отцю і Сину і Святому Духу». Під час Великого посту увесь псалтир перечитується протягом тижня [35].

Типик (з гр. Τυπικόν, церк.-сл. – **установ**) – це книга, яка містить детальні вказівки у які дні і години, при яких Службах Божих і в якому порядку читати та співати молитви, що містяться в *служебнику*, *часослові*, *октоїху* та інших богослужбових книгах, тобто **документ, де зафіксоване церковне правило**.

Требник (гр. Συνταχολόγιο) – книга, в якій містяться тексти молитов священника (від Святих Тайн до благословень і освячень) на всі потреби вірних.

Тріодь Пісна (від гр. Τρία τραγούδια – 3 пісні; тріодь, що означає трипіснець) – книга, в якій містяться молитвослови на дні Великого посту і на підготовчі дні тижня до нього від неділі митаря й фарисея до Пасхи не за повним канонам, а скорочено: по три пісні замість дев'яти.

Тріодь Цвітна – книга, яка містить піснеспіви з дня Великодня (Пасхи) до Тижня Всіх святих, тобто до 9-ї неділі включно з днем Христового Воскресіння.

Служебник (гр. м. λειτουργικόν) – це книга, в якій містяться тексти Літургій Василя Великого, Івана Золотоустого, Раніше Освячених Дарів; Місяцеслов; частини утрени й вечірні; тропарі, кондаки на будні й свята, прокімени.

Часослов (лат. **Libro Horarum**; гр. **αλφαβητάρι**) – книга, де містяться тексти щоденних молитов, тропарі, кондаки на усі дні й свята, крім вечірні, утрени, часів, обітниць.

1. Біблія. Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту / за ред. отця-доктора Р. Турконяка. 4-е повне вид. укр. мовою. – К. : УБТ, 2011. – 1214 с.
2. Біблія / перекл. з рос. синодального вид. патріарха Філарета (Денисенка). – К. : Вид-ня УПЦ КП, 2004. – 1416 с.
3. Біблія / перекл. І. Огієнка. – К. : Укр. Бібл. Т-во, 2000.
4. Джерела Канонічного права православної Церкви. Вип. I. / Пер. з грец. Я. Туркало. – Харків : Вид-ня Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ, 1997. – 117 с.
5. Документи II Ватиканського собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів : Свічадо, 1996. – 790 с.
6. Дьяния Вселенских Соборов. В 7 т. (4кн.). – Санкт-Петербург : Воскресение. – 1996. – 2144 с.
7. Кодекс канонів Східних Церков / Пер. з лат. проф. Й. Кобіва. – Львів : Видання оо. Василіан, 1995. – 471 с.

8. Святе письмо / пер. І. Хоменка. – Рим, 1982.
9. Типікони / Редкол. ерм. Венедикт та ин. Т.1. – Львів : Свічадо, 2007. – 140 с.
10. Абетка християнської науки і обряду. Скороч. вид. – Івано-Франківськ : ІФТА, 2002. – 339 с.
11. Безклубенко С. Д. Музи на ложе Прокруста. – К. : Мыстэцтво, 1988. – 195 с.
12. Геник, Любов. Народно-релігійні традиції в сучасному педагогічному процесі // Рідна школа. – 2002. – №6 (869). – Червень. – С.37–43.
13. Головацький Р. Пояснення богослужень /Родіон Головацький. 2-е вид. – Львів : Місіонер. –1998. – 304 с.
14. Головащенко С. І. Біблієзнавство: Вступний курс: Навч. посібник. – К. : Либідь, 2001. – 496 с.
15. Гузік К. Як розмовляти з Богом (Короткі поради для бажаючих навчитися молитись) / Пер. К. Галазюк. – Красилів : Вид-во оо. Францисканців «Християнське слово». – 32 с.
16. Греф Р. «Так Отче» щодня з Богом / З нім. перероблене о. І. Назарком, ЧСВВ. – Торонто : Вид-во оо. Василіан, 1977. – 98 с.
17. Дзерович Ю. Катехитика / Юліан Дзерович. – Львів : Праці Львівської Богословської Академії, 1930. – 141 с.
18. Дзерович Ю. Педагогіка / Юліан Дзерович. – Львів : Накладом греко-католицької Богословської Академії, 1937. – 240 с.
19. Дзерович Ю. Проповіді катехитичні / Юліан Дзерович. Т. 1. О вЂрЂ. – Перемишль, 1903. – 293 с.
20. Дзерович Ю. Християнське релігійно-моральне виховання молоді // Нива. – 1935. – Ч. 11. – С. 369–378.
21. Дудар Н., Филипович Л. Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). – К. : Наукова думка, 2000. – 132с.
22. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-и т. Т. 1-10 / Гол. ред. В. Кубійович. – Нью-Йорк : Молоде життя, 1955. – 1984.
23. Єдність Церкви. Екуменізм // Сопричастя. – 1996. – №3-4. – 200 с.
24. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. – 110 с.
25. Карташев А. В. Вселенские соборы. – М. : Республика, 1994. – 542 с.
26. Катехизм для парохів / Упоряд. о.д-ра М.-І. Любачівського. В 4 ч. – Нью-Йорк–Мюнхен, 1961. – 344 с.
27. Катехизм Католицької Церкви. – Жовква : Місіонер, 2002. – 772 с.
28. Катрій Ю. Пізнай свій обряд Юліан Катрій. – Торонто–Рим, 1981. – 485 с.
29. Керн К. Евхаристия (из чтений в Православном Богословском Институте в Париже) / Киприан Керн. Изд.2-е. – М. : Изд-во храма св. Космы и Дамиана, 1999. –336 с.
30. Кунцман П., Буркард Ф.-П., Відман Ф. ФІЛОСОФІЯ: dtv- Atlas: Пер. з 10-го нім. вид./ Худож. Аксель Вайс; Наук ред., пер. В. П. Розумний. – К. : Знання Прес, 2002. – 270 с.: іл.
31. Лаба В. Патрологія./ Василь Лаба. Вид. 2-е. – Рим : Вид-во Українського Католицького ун-ту ім. Св. Климента папи, 1974. – 552 с.
32. Лежогубський Т. Де знайти правду?/ Теодозій Лежогубський. – Львів : Накладом Товариства Св. ап. Павла, 1912. – 285 с.
33. Любачівський М. – І. Літургіка Ч.І, ІІ/ Мирослав-Іван Любачівський. – Рим, 1990. – 180 с.
34. Марусин М. Божественна Літургія/ Мирослав Марусин. – Рим, 1992. – 529 с.
35. Молитовний Псалтир: Псалтир з катизмами. Вид. 2-е доповн. – Львів : Мысонер, 2005. – 494 с.
36. Наука про Службу Божу. – К. : Либідь, 1993. – 56 с.
37. Настольная книга священнослужителя. Т.1. – М. : Издание Московской Патриархии, 1977. – 768 с.
38. О'колінз Д., Фаруджі Е. Г. Малий теологічний словник / Заг. ред. д-ра С. Мудрого. – Івано-Франківськ : ІФТКДІ, 1997. – 448 с.
39. Олійник Т. Сила Хрищення: Засади Духовного життя /Тарас Олійник.. – Куритиба : Вид-во оо. Василіан, 1990. – 330 с.
40. Ортинський І. Вірити /Іван Ортинський. – Рим-Мюнхен-Фрайбург : Вид-во оо. Салезіян, 1990. – 292 с.
41. Релігієзнавчий словник /За ред. А. Колодного, Б. Лобовика. – К. : Четверта хвиля, 1994. – 389 с.
42. Ропс Д. Ключ к пониманию Священного писания Ветхого и Нового Заветов / Ключ к пониманию Священного писания. – Брюссель : Жизнь с Богом, 1982. – 698 с.
43. Рудницький А. Українська музика: історико-критичний огляд /Антін Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля. – 1963. – 406с.
44. Слободський С. Закон Божий. Підручник для сім'ї та школи /Серафим Слободський [Пер. на укр. мову О. І. Кислюка]. – К. : «ФЕНТЕЗІ» ЛТД, 1996. – 571 с.
45. Словник іншомовних слів / За ред. чл-кор. АН УРСР О. С. Мельничука. – К. : Головредакція УРЕ, 1977. – 774с.
46. Соловій М. Божественна Літургія /Мелтій Соловій. – Торонто, 1982. – 358 с.
47. Степовик Д. В. Релігії, секти і культу світу. – Вид. 3-тє. – Івано-Франківськ : Івано-Франківський теологічний інститут, 1998. – 266 с.
48. Східні Церкви // Сопричастя. – 1997. – №1. – 138 с.
49. ТИПІК Української Католицької Церкви / Уклад. О. Ісидором Дольницьким. – Львів : Свічадо, 2002. – 756 с.

50. Федорів М. Українські богослужбові співи з історичного і теоретичного огляду. Ч. III. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1997. – 143 с.
51. Фіглевський М. К. Галицькі Євангелія // Українське релігієзнавство. – 2002. – №10. – С.22–28.
52. Хабурський С. Епikleза: Причинки до розв'язки питання епikleзи. – Йорктон, 1968. – 94 с.
53. Черемський П. Основні поняття літургії/Петро Черемський. – Львів : Місіонер, 1996. – 159 с.
54. Шреер-Ткаченко О. Я. Історія української музики. Частина перша: Розвиток української музики від найдавніших часів до середини XIX ст. – К. : Музична Україна, 1980. – 198 с.
55. Новгородський_кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [/http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_17:51](http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_17:51).
56. Ватрослав_Ягич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_18:41.
57. Коптська Церква [Електронний ресурс]. – Режим доступу : drevo-info.ru/articles/354.html / 17.01.2015/15:51:18.
58. Пилип_Морачевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [/http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_15:53](http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_15:53).
59. Переклади Біблії українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_16:00.
60. Христинопольський Апостол [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/11.11.2012_18:21.
61. Conciliorum Oecumenicorum Decreta /a cura di Gragiuseppe Alberigo – Giuseppe L. Dosetti. Pericles – P. Joannou, Xlaudio Leonardi – Paolo Prodi. Consulenta di Hubert Jedin / Edizione bilingue. – Bologna : EDB, 1991. - 1135 Pt. INDICI 169 P. // Conciliorum Oecumenicorum Decreta. – Romae, 1969. // Introduction and translation taken from Decrees of the Ecumenical Councils, ed. Norman P. Tanner [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_EN.doc.html/27.04.2011/19:38.

В статтє систематизовано источники (Библія и её переводы, древние Уставы – Иерусалимский и Студитский и богослужебные книги) и чётко определено содержание церковного правила в Восточных Церквях (суточный, недельный, годовой круг богослужений), в том числе и в Украинских Церквях Киевской традиции, установлено его цель и дано его краткое определение. Церковное правило состоит из суточного, недельного и годового круга богослужебный.

Ключевые слова: церковное правило и его источники; богослужебные книги: акафистник, апостол, Евангелие-апракос, ирмологий (ирмологикон), литургикон (служебник), минаея общая, минаея месячная, минаея праздничная, октоих (осьмогласник), парастасник, псалтырь, типикон (типик, устав), требник, триодъ постная (трипеснец), триодъ цветная, часослов.

The paper source is set (Bible and its translations, ancient Charters - Jerusalem and Studite, Typikon (rubrics) and other religious books) and the contents of the Divine Praises in the Eastern Churches, including the Church of the Kiev Ukrainian tradition, filed its brief zeal and definition. Church usually consists of daily, weekly and annual range of worship.

Key words: church rule; religious books: Akafisnyk, Apostle, Gospel – aprakos, rmologion, Liturhikon (Missal), Menaion Overall, Menaion Moon, Menaion Holiday, Oktoikh (Vosmyhlasnyk), Parastasnyk, Psalms, Typicon (Statutes), Formulary, transistor, Lenten lean (trypisnets), Lenten cauliflower, Book of Hours.

УДК 7.071.1

Юрій Гулянич

КОМПОЗИТОРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ З ПЛАСТОМ МУЗИКИ НЕФІКСОВАНОЇ ТРАДИЦІЇ НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА КОТЮКА

У статті розглядається тенеза явища, досліджується взаємодія фіксованої і нефіксованої традиції, як один із аспектів творчого методу композитора Богдана Котюка, характеризується орієнтація на психологію виконавця.

Ключові слова: виконавець, композитор, фіксація, музичне мистецтво, стилістика, творчість, ансамбль.

© Гулянич Ю., 2015.